

Kulturminneoversikt i Oslo kommunes skoger i Lillomarka, samt noen nærliggende kulturminner på andre eiendommer.

Av Håvard Pedersen

Første utgave: 17. januar 2012

(K) = Kulturminnet er skiltet på stedet med kommunens kulturminneinfoskilt

(F) = Automatsk fredet kulturminne (eldre enn reformasjonen 1537). Sikkerhetssone = minst 5 m. Straffeansvar ved ødeleggelse.

(G) = Står oppført på Oslo Kommune Byantikvarens gule liste pr desember 2011. (I tillegg til oppsummerte kulturminner nedenfor står flg. bygninger i Lillomarka oppført på gul liste: Grefsenkollen restaurant, bolig med uthus nederst i Kallandveien, Solemskogen, hyttene Steinlia og Ringdalen, Solemskogen og vannvokterboligen ved Steinbruvann.)

Steinbrudd for drift på ”grorudgranitt” (grefsensyenitt), små gruveskjerp, hesteveier for uttransport av tømmer, og ruiner på Solemskogen er så tallrike at her er bare gjort et utvalg av kulturminner som representanter for disse.

Steinbrudd: Disse er konsentrert i åsene sør i Lillomarka, spesielt nord for Isdammen, Årvollåsens vest- og østside, innenfor Tonsenhagen, innenfor Sandås og Apalløkka, Ravnkollen, Røverkollens sørside og Bånkallia. Ytterligere noen steinbrudd er beskrevet i Naturminner i Oslo kommunes skoger i Lillomarka.

I tilknytning til flere av bruddene, er det og transportveier og hyttetuffer. (Innenfor Tonsenhagen er det og to emner tiltenkt øverste del av kum, med påbegynt hull for kumløkk.)

Gruver: Alle de største gravene og skjerpene samt isolerte skjerp er nevnt i teksten. Unevnte skjerp finnes i områdene: Rundt Rødtvet gruve, i Mjøsund- og Lortvika i Alunsjøen, langs gamle Gruveveien, i lia vest for Linderud gruver, og mellom Huken Pukkverk og Steinbruvann.

Hesteveier: En del hesteveier som ikke er omtalt i teksten, er i bruk som stier og mindre skiløyper, og er forholdsvis tallrike.

Solemskogen: Av de ruinene som er omtalt vedrørende Solemskogen, så finner man de mest iøynefallende samt de som har en dokumentert historie. Kart over samtlige ruiner/tuffer og veier er gjengitt på side 150 i Anne Sætrens bok: Solemskogen. Solemskogfolk hadde og en del enkle hoppbakker, og oversikt over disse finner man på side 132 i nevnte bok.

De enkelte kulturminnene:

1. Kjærlighetsberget

Her er fin utsikt mot Maridalsvannet der det ligger nedenfor oss og blinker. Men vi ser også ned på takene til en noen underlige bygninger. Det er Oset renseanlegg, og herifra starter en stor vanntunnel som går under så vel Trollvann som Årvollåsen, og som sørger for å holde oss forsynt med rent drikkevann. På motsatt side av veien ser vi luftepiper fra samme anlegg på venstre side, men på høyre en fastmontert benk. Vi er på Kjærlighetsberget med nydelig utsikt over søndre deler av Maridalen. Navnet er selvsagt en klar oppfordring til å gi alle i vårt eventuelle turfølge en god klem.

Fullt så romantisk er ikke det grønne skiltet med røde bokstaver, som forteller oss at under siste krig ble det sendt ulovlige radiosendinger herifra til London. Skiltet er ikke undertegnet, og følgelig ikke satt opp av Friluftsetaten/Bymiljøetaten. Det ble nok heller ikke sendt radiosignaler akkurat her slik skiltet kan forlede oss til å tro. Men stedet har vært innfallsport for motstandsfolk som drev både ulovlige radiosendinger og annen motstandsaktivitet lenger innover i Lillomarka.

2. Midtodden. (K)

Ca 200 m nord for Kjærlighetsberget skråer en sti av mot venstre i retning en tett granskog. Vi kan ane at stia har vært en hestevai, og fotfolket bør følge denne videre gjennom den tette skogen. Hjulfolket fortsetter derimot veien, og tar av første sidevei ned mot venstre, og kommer straks ut på tunet til tidligere Midtodden gård. Den tette granskogen på begge sider her er jorder tilplantet av Statens Skogforsøksvesen. Her sammenlignes veksten fra konglefrø fra henholdsvis Akershus, Tyskland og Østerrike.

Selve gården lå lyst og vakkert til før Maridalsvannets drikkevannsrestriksjoner ble dens skjebne i begynnelsen av 1960-tallet. Planen var at de fleste gårder rundt vannet skulle lide samme skjebne, men dette ble heldigvis stoppet. Midtodden var opprinnelig en plass under Vestre Grefsen gård, men ble overtatt og bygget ut av den danske papirprodusenten Waldemar Drewsen i 1870-årene. Nå er det så stille på Midtodden at selv spøkelset som skal ha holdt til her må trolig ha forsvunnet.

3. Gammel vei Midtodden – Rådalen

Muligens anlagt i forbindelse byggingen av Gjøvikbanen (Nordbanen) på slutten av 1800-tallet. I Rådalen var det brakkeby i forbindelse med baneanlegget. Veien har sikkert hatt en funksjon som forbindelse både til Sander og tidligere bebyggelse på Monsetangen før dagens veier kom.

4. Bygdeborgen øst for Maridalsvannet (K, F)

Ca 150 m i retning Monsetangen etter veidelet på Midtoddveien, hvor veien til venstre fører ned til Sander gård i Maridalen, ses et grønmalt skilt med BYGDEBORG, og en hvitmerket sti opp til bygdeborgen.

Bygdeborgen er nå bare en steinhaug, men obs, ikke flytt steiner, for det er streng straff hvis et slikt kulturminne blir skadet. Bygdeborgen er mellom 1000 og 1500 år gammel, og alt eldre enn reformasjonen 1347 er automatisk fredede kulturminner. Vi registrerer at terrenget heller bratt ned på tre sider, og uten de trærne som har kommet til senere, hadde de god utsikt her. Bygdeborgene var til som tilfluktssteder i ufredstid, men her i vårt tilfelle har den like gjerne vært en vaktpost: Terrenget nord for oss, med Grytebekken som grense, skal i før Harald Hårfagres tid ha tilhørt et annet kongerike.

Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

5. Tangen

Ligger vest for bekkemøtet Gryte- og Kringlebekken, men på østsiden av Kringlebekkens tidligere løp

Kjøpt av enkefru Martha Eriksen i 1905. Utsalg av kaffe, mineralvann og smørbrød til turfolk. Grisehus og høns. Oppdyrket ca et mål med 40 frukttrær samt bringebær. Den til dels funksjonshemmede datteren Klara levde av åkleveving Solgt og fjernet ca 1913. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 73.)

6. Monsetangen (K)

Midtoddveien ender ute på en stor åpen gresslette. Merkelig nok finner du aldri navnet på noe kart, men alle lokalkjente vet at det dreier seg om Monsetangen. Man kan jo studere på hvem denne Mons må ha vært, men en teori det er blitt fortalt meg er at det dreier seg om en av Linderud gårds eiere på 1700-tallet, Mogens Larsen Monsen. Linderudgodset skal ha hatt skog her inne, og her skal han ha holdt St. Hansfester for sine arbeidere. Endelsen tangen er lett å forstå ut i fra at her møtes bekkene fra Kringla og Store-Gryta. Ved bekkemøtet var det avsatt store mengder med grus som senere ble utnyttet til toppdekke for skogsveier. Grustaket ble nedlagt for mange år siden, og i stedet omdannet til dagens gresslette. Det var tidligere potetland her, og i et av husene som sto her var det og fester for Solemskogbeboere. To hus ble flyttet til Kjelsås, bl. a. Nordlihaugen ved Kjelsås idrettshall ved Midtoddveien.

Ruinen i skogkanten oppunder skrenten er etter fritidseiendommen Roås (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 72.)

7. Fangstanlegg (elggrop) nord for Monsetangen (F)

Ligger på Løvenskiolds grunn, men medtatt her fordi den ligger tett ved Oslo Kommunes grunn, og fin å vise fram.

Fra Monsetangen går stier til alle kanter. Mens stiene rett fram fører opp til Solemskogen, legger vi merke til veien som går over bekken (Grytebekken). Denne er nylig utbedret slik at det blir bilfri forbindelse for syklistene helt fra Kjelsås og videre til Sandermosen, Movann og Nordmarka.

Jeg vil anbefale å følge denne veien vel 100 m nordover, for så å dreie inn i krattskogen til venstre akkurat der veien dreier mot høyre i en liten bakke. 10-15 m fra veien finner du en underlig kvadratisk fordypning i terrenget, og skjønner nok straks at denne er ikke naturlig. Det er flere slike groper i terrenget rundt her, men denne er veldig godt bevart. Det dreier seg om en av elggropene i et fangstsystem, og i likhet med bygdeborgen er og denne automatisk fredet. Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt.

8. Spikersmedbakken

Bygget på dugnad for å forbinde Kringlebekkveien med Monsetangen og videre til et ønsket jernbanestoppested på Gresstua, men rakk aldri å bli ferdig før det ble klart at jernbanestoppestedet aldri ville bli noen realitet.

(Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

9. Kallandveien nordre del.

Denne nedre delen av veien viser godt strukturen på veiene som i hovedsak ble bygget på dugnad og uten off. støtte på Solemskogen tidlig i 1900-tallet. Veien er trolig en oppgradering av forbindelse mellom Monsetangen og Linderud fra den gang skogen her var Linderud gårds eie. Senere var den tiltenkt å knytte bebyggelsen på Solemskogens øvre del til et påtenkt jernbanestoppested på Gresstua, men som aldri ble realisert. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

10. Høyenhall

Siste bebodde hus i liene ned mot Monsetangen. Hovedhus brant ca 2009, og uthus revet i 2011.

(11 – 20 reservenummer)

21. Kildal (Bråthens butikk)

I stidelet i hårnålsvingen i bunnen av den gamle veien Monsetangen – Store-Gryta, og hvor denne møter gammel vei fra Kallandveien, tar vi av den lille stia som går brått inn til venstre. Her finner vi grunnmuren til den første butikken som lå her inne. Det er ikke godt å skjønne at den vesle grunnmuren har båret en hel kolonialforretning, men her hadde kjøpmann Bråthen også griser og drev hestehandel. Han ga opp og flyttet til Kjelsås ca 1914. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 102.)

"Bråthen var kjent for sine deilige 7-øres bløtkaker som barn på Solemskogen sparte for å få råd til. Før jul var han raus mot sine faste kunder ved å spandere julekake og hjemmelaget seig kirsebærlikør. Adkomst den gang var Kallandveien og i de bratte bakkene kunne det bli skrens på sleden med det resultatet at varer ble slengt utover" – Kilde: Hanna Thomassen.

22. Skjønhaug

Bosetting i et par hus fram til midten av 1950-tallet, samt en del hytter. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 88.)

23. Brunskovsetra

Har aldri vært seter, men derimot en forseggjort hytte 1904-1913 bygd og eiet av Carl Brunskow. Hytta og en del av livet i tiknytning til denne er gjengitt som bildekolleksjon i boka "Solemskogen" av Anne Sætren s 36-46

24. Rasta

Sammenlignet med datidens øvrige bebyggelse i området relativt stort bolighus med stort uthus. Oppdrett av griser og hønsehus. Kom sammen med det øvrige Solemskogsamfunnet rundt 1903, og tidlig forlatt (rundt 1913).. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 21)

25. Fangstanlegg (elggrop) ved Rasta (F)

Ligger like vest for skiløypa/blåmerket sti Solemskogen – Sandermosen/Sinober rett før den krysser Grytebekken. Rester av grop også i løypa (ødelagt av denne). En av elggropene i et fangstsystem, og automatisk fredet. Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt. Eldre en Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

26. Øvre Murersletta

Bolighus ca 1903 – 1913. Eier var murer Hilmar Larsen m. fam.

27. Nedre Murersletta

Bolighus ca 1903 – 1913. Beboer var ingen murer, men syersken Maren Larsen m. sønn, bror, ku og griser.

28. Grytestua

Lå på kollen ved Store-Grytas sørende og nord for veien. Feriested med utleiehytter, uthus og friluftskafé, totalt 11 bygninger, fram til 1912. (Boka ”Solemskogen” av Anne Sætren side 74-75.)

29. Trollhaugen (Troidhaugen) (K)

Gryteveien stuper utover i bratte, steinete bakker. Veistumpen ble bygget på dugnad i 1951, og jeg minnes ordene til Hans Moe, den siste beboer nede i liene her: ”Snøen kunne være så lei at vi brukte flere dager på å måke oss vei ut for å kunne se 17.maitoget.” Beboere har det vært mange av nede i disse bakkene, og snart støter vi på den ene lille sletta etter den andre med rester av grunnmurer i grov stein. Gamle veier og stier tar av både til høyre og venstre, men vi følger hovedløpet helt til bunnen. Ved kryssingen av bekken følger vi en steinete gammel vei opp på en bakketopp, og vi er på Trollhaugen.

I motsetning til liene rundt, er Trollhaugen alt annet enn trolsk. Stedet innbyr til å sette seg ned litt, nyte stillheten, men samtidig prøve å forestille seg det yrende livet som en gang var her. Grunnmuren etter det toetasjes stolte trehuset som stod her er fortsatt godt markert i terrenget, og nær dette ser vi rester av pumpehus for å føre vann fra bekken og opp. Alle andre boplasser her nede var allerede sanert da hovedhuset på Trollhaugen ble oppført av familien Moe i 1922 og revet igjen omkring 1962.

I nordøst blinker vannspeilet på Store-Gryta, et av Lillomarkas største vann, og i skrentene ned fra Trollhaugen oppdager vi en rekke avsats. Moe hadde syv utleiehytter for feriegjester, og de med stor navnevariasjon fra ”Nordpolen” til ”Hyggli”.

.(Boka ”Solemskogen” av Anne Sætren side 98 og 99.)

30. Elggroper ved Trollhaugen (F)

Flere elggroper i et fangstsystem, og automatisk fredet. Den flotteste ligger i et mindre dalsøkk 100 m rett øst for veidelet der veien opp til Trollhaugen tar av fra veien ned til Store –

Gryta. Tre mindre groper sørvest for denne. Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt. Eldre en Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet

(31 – 39 Reservennummer)

40. Del av den gamle hovedveien til Solemskogen

Bygget i stor grad på dugnad og uten hjelp av off midler tidlig på 1900-tallet. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 55.)

41. Veforbindelse Solemskogen nord.

Den opprinnelige hovedveien som knyttet boliger og hytter i Solemskogens nordre del tok av mot øst nederst i Kallandveien og møter dagens tursti/skiløype fra Mønsetangen ved like nord for Kildal (s.d.) og passerer forbi Skjønhaug (s.d.) og Rasta (s.d.) før den krysser skiløype Solemskogen – Vesle Gryta – Sinober. Her går den over i enkel grusvei, men fortsetter over myra rett fram der grusveien dreier mot sør. Etter passert bekk på myra, dreier veien seg mot sør, krysser grusveien Solemskogen – Store Gryta, og skrår opp lia til Trollhaugen (s.d.) Flere gamle sideveier, og bygget på tidlig 1900-tall. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

42. Bueskytterbanen innenfor skogsveibommen på Solemskogen.

Grunnmuren før bueskytterbanen er etter skogshusvær, og her må også ha vært stall, fordi jeg husker tømmerkjørere med hest var innlosjert her. På motsatt side av skogsveien mot Setertjern er brønnen fortsatt inntakt. Bueskytterbanen er sletta på innsiden av grunnmuren, og har navnet sitt etter trening med bueskyting her.

43. Kalland

De store oppmurte terrassene på vestsiden av Kallandveien stammer fra Kallandbebyggelsen hvor det etter at Bråthen s forretning på Kildal forsvant ble bygget ny butikk, samt bedehus, flere hytter og boliger. Nå er det bare et bolighus tilbake. De øvrige bygningene ble solgt til kommunen og revet 1958. I det gjenværende bolighuset bor spillemannen Roy, som mange har truffet når han er ute med gitaren og drar noen sanger enten det er i marka eller på gata. Obs, han deler visst hus med spøkelser, og kanskje ser du et grått livløst ansikt mot et av vinduene! Vær og obs på den knøttlille, falleferdige hytta tett ved veien. Dette var fr. Stålhanes private feriested gjennom en årrekke. Det slår oss at damen kan umulig ha vært særlig omfangsrik... (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 103.)

44. Ruin på østsiden av Kringla

Her bodde fru Hansen som inviterte Solemskogfolk på fest i huset sitt bl. a. etter endt veibyggingdugnad. Det var hvitt stakittgjerde rundt huset, og fru Hansen hadde utleierobåter

i Kringla. Huset gikk bare under navnet Kringla, og beboeren ”fru Hansen i Kringla”) (Kilde; Birger Aas)

45. Hestevei Kringla – Langvann

Trolig bygd for tømmerkjøring. Det lå en koie, på gammelt kart benevnt ”fiskehytte” i nordenden av Langvann, men nå ingen spor av denne.

46. Trollvannsbakken (hoppbakke).

Man tar utgangspunkt i parkeringsplassen på baksiden av Grefsenkollen restaurant. Innerst i kroken her, ved en gammel garasje, stikker en liten uskiltet sti nedover i skogen. Vi er ved toppen av Trollvannsbakken, men som nå er godt skult under den tette granskogen. Men følger vi den vesle stia nedover, ser vi snart det vesle hoppet. Unnarenet ligger også i tett granskog, mens sletta inngår nå i sletta til den minste av alpinbakkene her tett ved Trollvannstua.

Tidligere eier av Grefsenkollen restaurant gjennom atskillige år, Aage Bentzen gikk bort for noen år siden i ”godt voksen alder”. Men jeg husker godt han hevdet at han var den siste som hadde hoppet i Trollvannsbakken, og at man hoppet 30 m i denne. Bakken ble nedlagt i 1940-årene.

47. Harald Grandes uteliggerhytte (K)

Etter den andre verdenskrigen dukket det opp et utall små hytter i skogene rundt Oslo, i skogtapper og langs elver i byen. Hyttene var enkle og ofte i dårlig forfatning. Folk som bodde her gikk gjerne under betegnelsen uteliggere. Flere hadde vært krigsseilere eller på annen måte gjort en innsats under krigen, men fikk føle sannheten i uttrykket ”utakk er verdens lønn”, for noe hjelpeapparat etter krigen var det så som så med. Etter et fylleslagsmål besluttet kommunen å brenne ned alle hyttene i Årvollåsen og Grefsenåsen i 1964. En av hyttene i Grefsenåsen var så godt gjemt, at denne ble spart. Her fortsatte Harald Grande sin uteliggertilværelse til ”godt moden alder”, og hytta hans er bevart.

Harald ble født for 82 år siden, og er oppvokst i Skage utenfor Namsos. Han kom til Oslo 1949 etter å ha deltatt i Tysklandsbrigaden året før. Begrunnelsen for å flyttingen var at det var lettere med jobb i Oslo.

Harald ble uteligger i Grefsenåsen 1956. Han forteller at som en følge av boligmangelen etter krigen, ble familier og par prioritert ved tildeling av bolig. Enslige måtte greie seg så best de kunne selv. Noen ble tilbudt plass på tomannsrom, men denne boformen ble vanskelig for mange. Som Harald forteller: ”Det sier seg selv at student og en alkoholiker ikke kan dele rom sammen.” Mange enslige valgte derfor en uteliggertilværelse, og kommunen så gjennom fingrene på at det ble satt opp hytter i skogområdene rundt byen.

I perioden -56 til -78 delte han en liten hytte med en som het Ivar.

Hytta stod på stia innunder berget like sydenfor dagens hytte. Fortsatt kan man se den vesle steinplattingen som utgjorde en liten terrasse foran der inngangsdøra var. I det overhengende berget nær hyttetufta hadde de ”kjøkken”, og fjellet er fortsatt sotet på undersiden. Ivar var en gang uforsiktig med stearinlys, noe som resulterte i at hytta brant helt ned i 1978.

Harald gikk i gang med ny hytte, men det var et omfattende arbeid å få tak i og få båret opp materialer. Staur til reisverk ble funnet i skogen. Selve hytta brukte han ca en uke på å sette

opp. "Kjøkkenet" ble nå flyttet under det overhengende berget på nordsiden av hytta, og hvor det ble bygget et ildsted i stein.

En gang hadde Harald skaffet en vedovn, og fikk hjelp av en drosjesjåfør til å bære den fra Grefsenkollen parkeringsplass til hytta. Ovnene ble aldri installert, men restene står fortsatt ved bergveggen utenfor hytta. Harald brydde seg ikke om kuldegrader, men syntes det var rått og kaldt ved sur tåke.

I 1983 overtok Harald ei hytte etter faren på hjemstedet ved Namsos, og har etter dette bare brukt hytta i Grefsenåsen vekselvis. Grunnet høy alder har han nesten ikke brukt hytta de siste årene, men har under sine Oslo-opphold bodd hos Frøydis Hauge med familie i Kjelsåsveien. De har kjent ham i 40 år, og her har han fått dusje og overnatte ved behov. En dag for noen år siden fortalte jeg en skoleklasse fra Disen om uteliggerne og om Harald. Da sa plutselig en gutt: "Han ligger på sofaen hjemme i stua vår!" Det var sønnen i familien.

Bymiljøetaten i Oslo ønsker å bevare hytta til Harald som et minne over alle menneskene som levde deler av livet sitt. på denne måten, og for å belyse en del av etterkrigshistorien som har vært lite påaktet. Også representanter fra Byantikvaren har besøkt stedet, og funnet det verneverdig.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 2009 s 49.)

48. Grefsen/Storobakkene

Vi følger den gamle Akebakken som er skogsveien fra krysset Grefsenkollveien/Frennings vei/Nandrups vei og opp til Grefsenkollen restaurant. Til Akebakken kommer man også ved å følge Ymers vei fra Mons Søviks plass, og som følges fram til Friggs vei. Bare få meter ovenfor dette veidelet tar man av den grusbelagte stia mot høyre. Akebakken deler seg snart i to grusveier, men vi tar bakken opp mot venstre.

Akebakken ble anlagt i 1920, og da Grefsenkollen restaurant kom i 1927, var Akebakken de første årene stedets eneste atkomstvei. Vi skal ikke følge den særlig langt, for allerede etter en litt seig bakke som dreier mot venstre, kommer vi fram til en liten åpen knaus hvor det er plassert et bord med benker. En perfekt rasteplass, og mens man eventuelt nyter medbrakt mat og drikke, kan man skue bortover ungsogkrattet på sletta like ved bordet, og la tankene løpe. Sletta er kunstig opparbeidet, og er nederste del av Grefsenbakkene, også kalt Storobakken. Begir vi oss gjennom krattet, ser vi snart unnarennet tydelig foran oss.

Nedlagt etter ulykke.

Vi overlater til Finn Geiran å fortelle litt om bakkens historie:

I mine guttedager på 1950-tallet het de fremdeles Storobakkene, men i offisiell sammenheng var navnet Grefsenbakkene. Navnet Storobakken skyldes, etter det jeg har fått vite av eldre mennesker på Grefsen, at Storo ski- og fotballklubb anla bakken (det var den gang bare en bakke) i konkurranse med Trollvannsbakken (som var bygget av Disen ski- og fotballklubb). Da disse to klubbene slo seg sammen med Grefsen idrettsforening og dannet Grefsen idrettslag i 1921, fulgte begge de to bakkene med. Storobakken må følgelig være anlagt før 1921, antagelig på slutten av 1. verdenskrig. Trollvannsbakken omtales i Laila Schou Nilsens bok *Lykkelige idrettsår*. Hun forteller at hun hoppet der som 12-åring i 1931, etter at hun alt lenge hadde turt å hoppe i Storobakken. Trollvannsbakken ble nedlagt i 1940-årene, og all virksomhet foregikk fra da av i Storobakken. Den hadde opprinnelig skaufart, men fikk stillas og trehopp i 1940. Det finnes et bilde fra innvielsen vinteren 1940, med flagg på hoppet. Ytterligere en utvidelse fant sted like etter 2. verdenskrig, antagelig i 1948-49 (like før jeg

begynte å hoppe). Da ble det høye stillaset, nytt hopp og en trekul bygget. Kritisk punkt var 35 meter og man kunne altså hoppe noe lenger. Fra da av ble bakken omtalt som Grefsenbakken. I 1953 kom en mindre bakke ved siden av den større. Det var felles unnarenn og ikke mulig å hoppe samtidig, så kapasiteten på anlegget var derfor redusert. Etter en større ulykke i den store Bekkelagsbakken 6. mars 1960, da stillaset ramlet sammen, ble alle skibakker med stillas i Osloområdet inspisert og bl.a. Grefsenbakken ble besluttet nedlagt omkring 1960, for ikke å bli bygget opp igjen. Da forsvant alle hopperne fra Grefsen til andre klubber, bl.a. Årvoll, som hadde et godt hoppmiljø utover på 1960-tallet.

49. Buestilling (bogastelle) (F)

I dalsøkket som går nordover fra slettene på hoppbakkene på Linderudkollen, og funnet i forbindelse med arkeologiske undersøkelser i forbindelse med utvikling av idrettsanlegget så sent som 2010. Buestillinger ble anlagt ved dyretrekk, og ga skjul for jeger med pil og bue. Ble gjerne nyttet i høyfjellet ved reinsdyrjakt, men i dette tilfelle må det dreie seg om elg. Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

50. Linderudseter (K)

Store staselige Linderud gård kjenner nok de fleste til. Men færre vet nok at gården hadde en liten seter i Lillomarka. Selv om seterdriften opphørte allerede i 1830 åra, var likevel denne den siste seteren som var i bruk i Østre Aker. I dag finnes ingen rester av seterhusene, men Bymiljøetaten sørger for å holde en del av setervollen åpen, og den er nå en fin rasteplass med benk og vakker utsikt.

Den øvrige setervollen er nå granskog. Det er ikke registrert hustufter i området, men det er blitt sagt at tufter ble ødelagt da det rundt 1970-tallet ble planert ut en bred skiløype over vollen. Mange mindre rydningsrøyser er spredd utover den tidligere setervollen. Denne måten å samle stein på framfor å legge den i enden av rydningen, tyder på at det er en svært gammel rydning. I liene lenger ned mot Setertjern er det og rydningsrøyser, og av langt større i dimensjoner enn røysene høyere opp. Følgelig tyder dette på en senere rydning her enn den på toppen.

Sett deg ned på benken og filosofer over gamle Mari, den siste seterjenta her oppe. Her trivdes hun så godt i selskap med kuer og jegere at hun ingen andre steder ville være. Den siste sommeren hennes her fant hun en god del kvist på setervollen etter tømmerhogst langs denne. Hun var redd kuene skulle få revet opp både føtter og spener, og tente likeså godt på kvisten. Ikke bare kvisten, men hele seteren ble flammenes rov. Heldigvis kom både Mari og krøtter helskinnet fra det hele. (kilde I. H. Borrebæk: Paa uvante stier 1903)

Tramp på bakken, og det høres hult ut under. Som seg hør og bør på gamle setrer, holdt og underjordiske til her. Huldra er observert av flere her oppe, og omtalt i Per Chr. Asbjørnsens historie: "En tiurleik i Holleia." Kanskje er hun er ennå...

51. Fangstanlegg (elggrop)(F)

Temmelig stor grop beliggende på en liten høyde. Om små steingjerder like nedenfor (nordenfor) kan ha vært i forbindelse med ledegjerder er ikke kjent.

Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt

endelikt. Fangstanlegg av denne typen betegnes som eldre enn reformasjonen (år 1536), og er automatisk fredet.

52. Øksesteinbrudd (K, F)

I området her skal det ha vært steinbrudd for produksjon av steinalderredskap på denne sjeldne bergarten

Wikipedia skriver flg.: (Obs. den strekker seg fra Grorud gjennom Lillomarka forbi Sandermosen).

☞ **Groruditt** er en meget sjelden bergart som bare finnes i riftsoner som Oslofeltet. Her finnes den i en stripe fra Grorud til Årvollåsen. Groruditt er en gangbergart med granittisk sammensetning, og den grønne fargen kommer av innholdet av ægrin.

Groruditt er en tett og seig bergart, som når den splintres danner skarpe bruddflater. Dette gjorde den godt egnet som materiale for økser og liknende redskaper blant steinalderens Groruddøler og andre Oslofolk - Groruditt kunne erstatte flint, som ikke fantes her i landet. I Maridalen er det gjort funn som tyder på at Vaggestein og Skar har vært sentrum for produksjon av steinøkser i yngre steinalder.

I moderne tid har man også satt pris på Groruditt, både for styrken og seigheten og for skjønnheten.

53. Mulig øksesteinbrudd

Se pkt 52, men på dette stedet er det tydelig slått av stein, og det ligger også en liten haug med avslag her. Men det har ikke vært mulig til nå å få bekreftet hvorvidt dette er et reelt steinalderbrudd. Skulle dette vise seg å være tilfelle, så er bruddet automatisk fredet (eldre en Reformasjonen år 1536).

54. Mulig kullgrop

Om kullgroper, se pkt 71. Her er påvist trekull, og gropa har fasong som en mindre kullgrop. Men arkeologer er i tvil om beliggenheten til å skulle være kullgrop. (Liten virkestilgang på stedet, men undertegnede mener arkeologen har undervurdert dette.)

55. Mulig fangstgrop (elggrop)

Om fangstgroper, se pkt 51. Før stia forbi stedet ble utbedret som skogsvei og lysløype i 1979, hadde denne gropa fasong som en kvadratisk grop i samme størrelsesorden som elggroper. Veianlegget delvis fylte ut den ene siden, og forandret gropas form

(56 – 69 reservenummer)

70. Rydningsrøys

Om Linderudseter hadde ryddet voll helt ned hit, eller om det kan ha ligget en annen seter her, vites ikke, men her er en stor rydningsrøys i terrenget. Også nedenfor denne i vestlig retning er det røyser som kan tyde på at de har vært kunstig anlagt som følge av rydding.

71. Kullgrop (F)

Like nedenfor den store rydningsrøysa i det nedre (nordre) rydningsområdet til tidligere Linderudseter ligger denne gropa som antikvariske myndigheter mener må være en kullgrop. Kullgroper er gamle framstillingsanlegg av trekull, og i bruk til ut på 1500-tallet da flatmarksmiler overtok produksjonen. Automatisk fredet (eldre en Reformasjonen år 1536).

72. Merramyra kobberskjerp

Gruveskjerp som en del av det Gotshalske kobberverk i drift fra 1704. Det skal være funnet gull her.

73. Isdammen (Øvre Isdam)

Naturisproduksjon var en stor virksomhet før kjøleskapenes tid. De fleste gårder hadde isdammer, og noen utviklet dette til næringsvirksomhet. Isproduksjon var en stor eksportnæring fra midten av 1800-tallet til ca. 1920. Etter første verdenskrig gjorde kunstisproduksjonen og kjøleskapet sitt inntog og eksporten døde langsomt ut. Naturisproduksjonen på vannene fortsatte likevel en god stund, men dabbet sterkt av etter annen verdenskrig og omkring 1960 var denne næringsvei så og si død. Men som en seiglivet "kjerringa mot strømmen", greide likevel Oslo ismagasin på Årvoll å holde det gående til vinteren 1967/68, som den siste naturisfabrikk i Oslo. Isdammen var opprinnelig en myr, men ble gravd ut på 1920-tallet. Den er på ca. fire mål og isproduksjonen her var tilstrekkelig levebrød for ekteparet Høvik og deres fire barn. Salget foregikk direkte og blant kunder kan nevnes sykehus, hoteller, restauranter, fiskebutikker og private husholdninger. Isskjæringen foregikk i februar/mars. Den ble skåret i blokker à 8x14x18 tommer og lagret i stabler med sagflis som isolasjon og utkjøring til forhandlere foregikk naturlig nok mest i sommerhalvåret. 22. desember 2008 kjøpte Oslo Kommune hele eiendommen Isdammen, med det formålet å få bevart stedet som et kulturminne, og sammen med Bydel Bjerke og lokale krefter utvikle stedet til et museum, kultur- og aktivitetssenter. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1987 s 35.)

74 Hadelandsveien (K)

Veien ble benyttet til slutten av 1700-tallet. Den nærmeste strekningen opp fra Oslo og forbi Disen gård, er borte, men gjennom Lillomarka er den fortsatt synlig. Dagens synlige trase starter ved Kastesteinen, går mellom Årvollåsen og Storhaug over Badstubråten (kjent som "Bamsebråten" fra fortellingen om Brandte-Lars i Asbjørnsens "En tiurleik i Holleia"). Nordvest for Alunsjøen passerer den Linderud gruve (kobber) i drift på 1800-tallet, og fortsetter over Evensetervadet, krysser Bispebekken i Bispedalen (der bispen i gamle dager rastet på sine visitasreiser) og følger tidvis Lilloseterveien til Lilloseter og videre ned til Movann, og forsvinner inn over i Nordmarka, men kom fram ved Harestuvannet på Hadeland. Gamle Hadelandsvei ble aldri noe mer enn en kløv- og ridesti og ble ca. 1790 erstattet av den Kongelige Bergensvei som går langs Steinbruvannet.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1998 s 133.)

75. Kastestein ved gamle Hadelandsveien (K, F)

Også kalt varp, og hadde som hensikt å bringe hell og lykke på turen ved at veifarende kastet en stein eller en pinne oppå denne. Det kunne nok trenge, for Gamle Hadelandsveien gikk rett forbi her, og her kunne det være røvere i gammel tid. Ikke alle kan ha vært påpasselig med dette, for en skiløper gikk for mange år siden seg vill i marka her, og sovnet til slutt inn med hodet oppå kastesteinen (fra I. H. Borrebæk). Men heller ikke nyere tid kan alle ha vært like påpasselige: På midten av 1970-tallet gikk en kvinne på tur her, og ble forundret over at det sto en bil parkert her hvor bilkjøring ikke var tillatt. Hun reflekterte over at bilnummeret tilfeldigvis var likt et kjent parfymemerke: 4511. Etter endt tur hørte hun på radionyhetene at nettopp den bilen var etterlyst i forbindelse med et større ran fra en postbil på Snarøya. Området ved Kastestein ble straks sperret av, og ranet ble også oppklart. Kastesteinen her er en stor flyttblokk fra istiden, og den markerte også et veidele, for her skilte veien til Linderudseter (fortsatt godt synlig mot høyre) av fra G. Hadelandsvn).

76. Storhaugbakken (K)

Bjørkeskogen på dette stedet var tidligere sletta på en hoppbakke her ved Storhaug, kalt Storhaugbakken. (Storhaug er høyden på motsatt side.) Unnarennet kan fortsatt så vidt sees. Bakkerekord var på 44 meter. Bakken tilhørte Hasle IL. Under krigen ble det arrangert illegale renn her, med stor deltakelse. I 1945 fikk bakken et flott stillas, og ble svært populær inntil det hele var slutt i begynnelsen av 1960-årene.

77. Ole Høilands hule (K, F)

Ole Høiland skal ha hatt flere gjemmesteder, og mange områder har en liten hule som bærer hans navn. Så langt meg bekjent er den eneste hula hvor det noensinne ble funnet spor etter mestertyven, var ved en liten hule i skrenten mellom Kurveien og Grefsenkollveien. Her ble en del av ransutbyttet fra Norges Bank funnet allerede mens Ole selv levde. Men nyere bebyggelse har gjort denne hula utilgjengelig, og det er vel nettopp tilgjengeligheten som har gjort hula på Storhaug til nærmest et monument over en av Norges mest omtalte tyver. Denne hula ligger sentralt i et fantastisk turtereng, men samtidig litt bortgjemt utenfor allfarvei. Hva mer kan man ønske seg når man søker et spennende mål for søndagsturen med familiens håpefulle?

Og spennende er historien om Ole Høiland, den begavede fattiggutten fra Sørlandet som ble folkehelt ved dristige måter å terge og stjele fra den overklassen og øvrighet som nettopp ofte gjorde en fattigmann til en fattigmann. At den samme øvrigheten ikke greide å få holdt han bak lås og slå, gjorde nok heltestatusen fullkommen. Men også denne historien har sin moral: Tolv ganger greide han å rømme fra fangenskap, men den 13. tok han sitt eget liv bare 51 år gammel. Påkjeningene ved stadig å være på flukt, og tilbringe mye av livet ute med kulde, sult og skader ga ingen livsglede. Forbrytelser lønner seg ikke.

Den hyggeligste måten å finne hula på, er å følge den merkede naturstia som har hula som en av sine poster. Naturstia er skiltet med små hvite grantrær på grønn bunn, og har to startpunkter: Turveien som tar inn i skogen ved enden av Årvollveien/Isdammen, og den rød- og blåmerkede stia som går inn i skogen innerst på den ”hesteskoen” som Selvbyggerveien danner (mellom nr 38 og 40). Tar man på forhånd turen innom Deichmanske bibliotek på Bjerke, kan man få med gratis ”Naturkart for Årvollåsen”, som beskriver både floraen og historien langs ruta.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1987 s 54.)

78. Badstubråten (K, G)

Gammel finneplass. Generelt om skogfinner:

Utvandret grunnet både kriger og hardt vannstyre.

Først att vel i mot i Sverige, dernest upopulære grunnet utstrakt svedjebruk og at svenskene trengte områdene til bergverk

Første gang registrert i Norge ca 1624.

Ga mange tvister grunnet både hard medfart med skogen og jakt- og fiske.

Bolighus: røykstue med stor ovn av stein. Rie: korntørke, og brukt som enkelt bolighus. Badstue. Ovn av stein. Røyken måtte luftes ut før bruk. Slo vann på steinene, og første dampen brukt til rensing av klær mot utøy. Andre dampen ga badstue.

Før poteter dyrket og neper i tillegg til rug.

Mye trolldom. *Murua* som oftest gammel dame som kom å la seg oppå gubben så han våknet helt svett og varm. *Pesten* var ei dame som banket på døra. Sto utenfor med ei rive, ville noen dø. Brukte hu sopelime ville alle dø.

Rishaug/risbrenning/risbråte: Første bråtebrenning på en plass. Skogen hogd ned, og kalt fall, og baret spredd utover. Tynnere stammer ble senere til gjerder, tykkere til ved "sotved".

Maks tre sesonger.

Vållegging (el bråten ble vållagt): Andre gangs brenning, gjerne 3. sommeren. Rotet i bakken og samlet røtter etc. for å ha noe å brenne. Maks to rugsesonger.

Brukte mye never. Den burde være av hanbjørk. Sto på tørrere steder og ikke så hvit som hunbjørka.

79. Tømmervei for hest i lia øst for Store-Gryta

Pent utgravd vei i sideskråning for vintertransport av tømmer. Ingen tilknytning til øvrig stinett. (Se og pkt 91)

80. Tømmervei for hest i lia øst for Grytedalens nedre del

Pent oppbygd vei i sideskråning for uttransport av tømmer ned til Store-Gryta. Inngår som en del av umerket sti mellom Grytedalen syd og Grisputten. (Se og pkt 91)

(81-90 Reservennummer)

91. "Helvete" med "Helvetesporten"

Områdene nord for Revlitjern har gjennom tidene vært attraktive for produksjon av tømmer, og dagens hovedskiløype fra Evensetermyrene forbi Grisputten og videre retning Sinober ble også bygget som transportvei for tømmer på maskinelt vis. Men i hestetransportens tid var Revlitjern en del av en lang vintervei hvor tømmer ble transportert fra hogstområdene rundt Grisputten via Revlidalen, Evensetermyrene, Svartkulp og over Alunsjøen fram til Ammerud. Først etappe i denne transporten var at tømmeret først ble lunnet (samlet) sammen i lunner (hauger) i selve hogstfeltet. Til dette ble det benyttet hest med et lunnedrag hvor tømmerets ende ble hengt oppunder en bøyle over to drag bak hesten.

Senere på vinteren ble så selve transportveien preparert, og tømmerlunnene skuffet frie for snø etter hvert som de skulle fraktes bort. Tømmeret ble så rullet opp på to meiegående hestedoninger gjerne kalt ”buk” og ”geit”. Hestekjørerene selv satte seg oppå selve tømmerlasset. Turen fra Ammerud og opp i hogstfeltet var så drøy at man rakk kun to vendinger om dagen.

Det er ikke så mye å finne av den opprinnelige vinterveien nå, men like nord for Revlitjern er den lett å se der den passerer det ville partiet ”Helvete”. Dette lite gjestfrie navnet fikk stedet fordi veien utfor er forferdelig bratt her, og på isete føre var det stor fare for at det kunne gå galt. Nesten nederst i bakken er det så smalt mellom en stor steinblokk på den ene siden, og lisida på den andre, at det var så vidt tømmerlasset slapp igjennom. Denne passasjen fikk da det naturlige navnet ”Helvetesporten”.

I dag er vinterveien gjennom Revlidalen bevart som en rødmerket en-spors skiløype. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 2004 s 39.)

92. Tufter av uteliggerhytter.

Om uteliggernes generelle historie, se pkt 57. Her var det en hel koloni av bitte små hytter. Noen var pene grønmalte, hvor en hadde ripsbusker, og en annet et lite grønnsaksbed. Andre var bare noen umalte plankeskur satt opp av forskalingsmaterialer etc. Da selvbyggere bygde boligområdet på Stig i 1951-52, forsvant det stadig materialer fra lagerhaugene, og som selvbyggerne senere kunne kjenne igjen i uteliggerhyttene vegger. Uteliggerne var likevel redelige mennesker, men et og annet klesplagg kunne nok forsvinne fra klessnorene i boligområdet.

En legendarisk skikkelse fra denne kolonien var uteliggerkona ”Svarta”, som var lett gjenkjennelig i sin stramme grønne kåpe, skaut knytt foran, sin rakryggede gange, og med mannen gående litt bak, krumrygget med anorakk, six-pence og grå ryggsekk. ”Svarta” var fryktet av alle barn i boligbebyggelsen selv om hun ikke gjorde noen fortred. Det ble sagt om henne at hun hadde eid en stor konfeksjonsforretning, men ”drakk” seg fra denne. Sin stolthet hadde hun likevel i behold.

Nyttårsaften 1963 ble det fylleslagsmål hvor ”Svarta”s mann ble drept. Byens myndigheter bestemte da nedbrenning av alle hyttene, noe som ble gjort over mange dager sommeren 1964. ”Svarta” ble senere observert sammen med en ny mann i en hytte nærmere Alunsjøen, men døde bare etter et par år.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1989-90 s 38 og 2005 s 49.)

93. Glassberløypa

Dette var transportvei fra de mange steinbruddene i Årvollåsens vestsida. Det ble gjerne brukt to hester i sammen foran hver vogn, og veien har mange steder fortsatt rester av brolegging for å kunne tåle vognenes tyngde. Denne utgjør nå en forlengelse av boligveien Årvollia

94. Steinhjulene i Årvollåsen (K, G)

Steinhoggervirksomheten har satt sitt preg på dalsidene i Groruddalen. I åsene nord for Trondheimsveien, mellom Årvoll og Gjelleråsen er det blitt hogget ut betydelige mengder bygningsstein og stein til andre formål. Årsaken er bergarten Grefsensyenitt (steinhoggerne kalte den Grorudgranitt) sin gode evne til å spalte seg i blokker. På 1800- og langt inn i 1900-tallet var stein viktigste næringsvei i dette distriktet og store mengder stein ble kjørt inn til byen i denne hundreårsperioden. Steinen ble mest brukt til byens grunnmurer, trapper, vindusinnramminger og fortauskantstein, men også til bygging av Slottet, Universitetet og

Stortinget. Virksomheten var viktig i seg selv, men ga sammen med tømmer grunnlag for en betydelig transportnæring. Her i Årvollåsen er det både på øst- og vestsiden atskillige spor etter steinhoggervirksomheten. Om steinhogging i Groruddalen generelt, se Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21.

Hjulet ble hogget i begynnelsen av 1900-tallet, og skulle være en av to steinhjul i en kollergang, dvs. et sted hvor produkter av tre ble malt til fiber. Men tresliperiet på Gjøvik som hadde bestilt slipesteinen, gikk konkurs før den ble levert. Et slikt steinhjul representerte 14 dagsverk. Ca. 30 m. lenger sørøst i bruddet finner vi også et tydelig påbegynt steinhjul. Ankomstveien fra Årvollia og til steinhjulet, "Glassbergløypa", måtte tåle mange tunge steintransporter og har fortsatt enkelte steder rester av brolegging. Steinbruddet står oppført på Byantikvarens liste som bevaringsverdig. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1998-90 s 90.)

95. Tunneler sør og vest på Kolås

Under den 2. verdenskrig hadde tyskerne en avstengt militærleir i Tonsenhagen nord for Sandbakken. Rett ovenfor Linderud gamle skole der Sandbakken barnehage ligger i dag, var det satt opp en bom med vaktstue og flere brakker. Tyskernes leiområde omfattet store deler av Kolås og helt ned til Bekkedalen.

Ved hjelp av russiske krigsfanger fikk tyskerne anlagt to *tunneler* med rom i Kolås. Den ene, hvor inngangen nå er tettet, ligger rett bak rekkehusene i Rødbergveien (Kolåsbakken), mens tunnelen rett ovenfor Tonsenhagen skole har tjent som filmlager.

96. Trekullmile på Kolås (K: Groruddalen Historielag)

Fra midten av 1500 tallet og fram til slutten av siste krig medgikk store mengder trekull til drift av bergverk, smelteverk og annen industri. Trekullet ble fremstilt i miler lagt på flatt terreng, og som kunne inneholde opp til 200 m³ trevirke. Virket ble stablet tett, og tildekket slik at dette ble forkullet ved forbrenning med lav oksygentilførsel. Framstillingen tok gjerne en drøy uke. Miler måtte passes døgntilførselig, og milepasseren holdt til i en liten hytte tett ved. Miledrifta her på Kolås er også bakgrunnen for åsens navn, og tidligere ble den på folkemunne kalt "Kølaåsen"

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

97. Kruttveien

Skogsveien innover i skogen fra Tonsenhagen skole til bunnen av bakken der veien møter lysløypa fra Linderud leir, blir kalt Kruttveien etter et sprengstofflager som lå på venstre side i bunnen av nevnte bakke. På motsatt side lå en vakthytte, og vaktene her ble gjerne kalt "Sing-sing", siden han gikk med stripete shorts lik fangedraktene i Sing-sing fengsel. Denne Kruttveien er gammel. Den kan ses på kart fra rundt midten av 1800-tallet og ble nok bygget i forbindelse med all steinhoggervirksomheten i området.

98. Betonggulv.

Ett tysk militært garasjeanlegg tilhørende tysk militærleir på Tonsenhagen, se pkt 95. Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn.

99. ”Hytta i fjellet” og pukkverkene her

Etter at steinhoggingens glanstid var over i Årvollåsen, ble det startet enkelte pukkverk i området, og det var drift på tre plasser ved Steinbrettet. (Se pkt 100). Virksomheten på venstresiden av bommen opphørte først, mens det var drift omtrent frem til 2. verdenskrig i bruddet innenfor, og på motsatt side av betongplattingen nede ved veien. (Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn) Sistnevnte brudd er senere i gjenfylt, men fundamentet til den dieseldrevne steinknuseren ses fortsatt. Hullene for sprengstoff ble håndboret. To sto vekselvis med hver sin slegge, mens tredjemann vendte borret.

Etter nedleggelsen var det i første bruddet bolig for bl.a. familien Brænna med seks barn som bodde i en hytte på ca. 12 m². fram til utbruddet av 2. verdenskrig, (”Hytta i fjellet”). Drikkevann ble hentet i en ile ved Sørildalen, en kilometer herfra, se pkt 113.

Steinen som har fasong som en likkiste tett ved tuftene etter hytta, er egentlig snudd opp ned og ble brukt som et kortspillbord for Brenna og et par tømmerhoggere som lå i ei koie som sto her. (Det lukta så tåfis i koia at barna til Brenna orket aldri å gå inn her). Murkolossen på berget ovenfor, er rester etter steinknuser.

Artikkelen *Minner fra oppvekst ved steinbruddet i Tonsenhagen* av Gro Hoddevik i Groruddalen historielags årbok for 1994, s 60 gir en nærmere beskrivelse av familien Brønns tilværelse her.

100. Steinbrettet

Om steinhogging, se og pkt 94, og Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21

En av de største og mest kjente steinleverandørene fra annen halvdel av 1800-tallet var Ole Martin Borrebekken, som riktig slo seg opp på denne virksomheten. På det meste hadde han ca. 100 leiekjørere i sin tjeneste. Steinhogging var tungt arbeid. Det var akkordbetalt og krevde stor faglig dyktighet.

På "Steinbrøtte" eller "Steinbrettet", drev brødrene Halfdansen frem til 1960-tallet, og produktet var i stor grad kantstein. Etter snøsmelting og nedbørrike somre blir det to dammer her i bruddet. Den øverste, Salamanderdammen, var tidligere vannrik nok til å tjene som badedam. Den nederste kalles ”Rumpetrolldammen”. På begge sider av Årvollåsen finnes det en rekke andre spor etter steinhoggerne, både brudd og godt oppbygde hesteveier.

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

101. Steinbrudd innenfor Sandås

Steinhoggervirksomheten har satt sitt preg på dalsidene i Groruddalen. I åsene nord for Trondheimsveien, mellom Årvoll og Gjelleråsen er det blitt hogget ut betydelige mengder bygningsstein og stein til andre formål. Årsaken er bergarten Grefsensyenitt (steinhoggerne kalte den Grorudgranitt) sin gode evne til å spalte seg i blokker. På 1800- og langt inn i 1900-tallet var stein viktigste næringsvei i dette distriktet og store mengder stein ble kjørt inn til byen i denne hundreårsperioden. Steinen ble mest brukt til byens grunnmurer, trapper, vindusinnramminger og fortauskantstein, men også til bygging av Slottet, Universitetet og Stortinget. Virksomheten var viktig i seg selv, men ga sammen med tømmer grunnlag for en

betydelig transportnæring. Her i området rundt Sandås - Vesletjern er det atskillige spor etter steinhoggervirksomheten. Det avmerkede bruddet er godt eksempel på typisk steinbrudd med tilhørende hestetransportvei for uthogd stein.

Bruddet ligger på privat grunn (Rødtvet gård).

Om steinhogging i Groruddalen generelt, se Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21

(102-110. Reservenummer)

111. Hestejordene

På midten av 1950-tallet la de store gårdene Rødtvet og Linderud ned driften, og solgte jordveien rundt gårdene til boligbygging. Begge gårdene hadde deler av Hestejordene som beiteland, men siden jordene ligger innenfor markagrensen, ble ikke disse nedbygd. Hestejordene ble derimot kjøpt av staten som treningsområde for Krigsskolen, og har siden vært et populært rekreasjonsområde med frodige blomsterenger om sommeren, og ake- og skibakker om vinteren. Men skogen var gradvis i ferd med å ta jordene tilbake, og de fortsatt åpne delene av jordene sto i fare for å få en allsidig flora erstattet av noen få dominante plantearter.

I 2000 tok Sandås Vel, Lillomarkas Venner og Siste Sjanse fatt i dette, og fikk i samarbeid med Natur videregående skole, grunneier (Forsvarsbygg) og Friluftsetaten utarbeidet en skjøtelsesplan for området. Deler av skogen som inntok området, er tynnet eller fjernet, og hver sommer kan vi nå glede oss over at det på ny har kommet beitende kyr og hester på Hestejordene. Dyra kommer fra gårder som ønsker et ekstra beiteområde, og i tillegg til å forhindre at vegetasjonen utvikler seg vilt, så fremmer beitingen det biologiske artsmangfoldet på jordene.

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens område

112. Tonsenplassen

Langs skogsveien som fører opp mellom Krigsskolen og Tonsenhagen lå det to husmannsplasser straks innenfor bommen ved Krigsskolen. På et reguleringskart fra 1923 ser vi Tonsenplassen - eller Nedre Plassen som stedet ble kalt på folkemunne - avmerket med g.nr. 85/2 som forteller at den opprinnelig har tilhørt Tonsen gård. Plassen er senere overdratt til Linderud gård. Rett ved siden av, men nærmere Krigsskolen, lå Linderudplassen (Øvre Plassen).

Tonsenplassen er registrert på kart 1797, slik at dette er en gammel boplass. Fridtjof og Ingeborg Fredriksen med barna Gerd og Tor flyttet hit omkring 1930. De var de første som leide stedet av Linderud gård. Tidligere hadde det vært husmenn som bodde her. Ingeborg Fredriksen arbeidet imidlertid som kokke på Linderud ved større anledninger. Bl.a. hadde hun eneansvar for maten da Kong Haakon var på besøk på Linderud rett etter krigen. Forsvaret kjøpte området på 1950-tallet og familien Fredriksen flyttet i 1958 til Slettaløkkka. Husene ble revet i 1962. I dag er det fortsatt noen minner, som gjerdestolper og løvtrær, etter bebyggelsen på Tonsenplassen. Det er også rester etter steingjerdet langs veien.

Står på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

Artikkelen *Oppvekst på husmannsplasser på Linderud* av Gro Hoddevik i Groruddalen historielags årbok for 1999 forteller mer om dette.

113. "Rasshølet"

Det bodde folk rundt i skogen her tidligere, og drikkevann ble hentet fra ei ile under dette stupet. Dessverre er ila nå drenert vekk, men det vanker fortsatt en historie om ilas tvilsomme navn, "Rasshølet".

Nei, et slikt navn kunne folk ikke vedkjenne sin drikkevannskilde, så en vakker sommerkveld dro en del av naboskapets menn opp på berget bak ila, for høytidlig å finne et langt mer appetittlig benevnelse. Med seg hadde de ei tønne øl, og på tønna var det ei tappekran bare kalt "tapp". Ølet smakte, og ila ble snart glemt. I de små timer var det tid for retur, men da plutselig husket et klart hode turens egentlige formål. Men da orket ingen noen seremoni. En ledende kar sparket så tønna ned i stupet, og ropte: "Tønna er tom, og tappen tørr. Her skal det hete Rasshølet som før."

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

114. Sørlidalen

Grunnmuren etter den vesle plassen Sørlidalen er godt synlig. Underlig at det vesle huset som har stått her, har huset en hel familie. Så mye mer vet jeg ikke om plassen annet enn at den ble revet på midten av 1970-tallet etter å ha stått tomt og forfalt en stund.

De gamle portstolpene, hugget i stedegen grorudgranitt, står fortsatt pent oppstilt på hver side av veien.

Står på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

115. Gammel hestevei

Anlagt i forbindelse med steinhuggingen og de mange mindre steinbruddene her innover i området langs Årvollåsens østside (Om steinbrudd, se pkt 94.)

116. Årvoll gruve (G)

En del av Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck) som var i drift i kortere perioder fra 1704. Den runde endeveggen i gruvas nordre ende bærer tydelig preg av at gruva er drevet ut med fyrsetting. Ligger på Rødtvet gårds grunn.

117. Rødtvet gruve (G)

En del av Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck) som var i drift i kortere perioder fra 1704. Den største og dypeste av gruvene rundt Alunsjøen. Angitt dybde 36 m. Flere mindre skjerp rundt hovedgruva, også på inn siden av gjerdet til Alunsjøen, hvor det også er grunnmur etterbygning.

118. Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck) (G)

I drift i kortere perioder fra 1704. rester etter slagghauger langs bekken fra Alunsjøen og ned mot bebyggelsen. Også slagg i stia fra Gjerdesmatten og opp mot Alunsjøen. Også en udefinert grunnmur/kjeller øverst i denne stia.

119. Linderud gruver. (K, G)

En del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag (Denne gruva er sprengt bort). Linderud gruver, som ble drevet for kobber, er de største av selskapets bevarte gruver i dag, og har hovedinntaket langs lysløypa Gruveveien, men også flere skjerp på begge sider av Gamle Hadelandsveien straks nord for denne krysser Gruveveien (det nordre av to kryss) og opp lisa mot Linderudseterhøydene.

120. Gamle Gruveveien. (K)

600 m lang forbindelsesvei for hestetransport av malm mellom Linderud gruver og Alunsjøen. Pent oppbygget. To mindre gruveskjerp på hver sin side av veien.

(121-130 Reservennummer)

131. Alunsjøbakken

Hoppbakke med slette på isen på Alunsjøen. Tidligere oppbygd ovarenn, og ble hoppet ca 30m

132. Steinbrudd for uttak av stein til Alunsjødammen

Alunsjødammen er til dels bygget med steinblokker produsert på stedet det vil si i bruddet sør for demningen.

133. Hyttetuft Alunsjøen nord

Før Alunsjøen fikk drikkevannsrestriksjoner ca 1930, var det flere fritidshytter rundt vannet. De fleste tuftene av disse ligger innenfor nåværende gjerde, mens denne med grunnmur av steinblokker kan betraktes utenfor. Hytteliv ved Alunsjøen er omtalt i Groruddalen Historielags årbok 2000 s 83.

134. Hukebråten

En mindre ryddet eng med steingjerde.

135. Gruveskjerp ved Lilloseterveien

Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag. Det er to skjerp ganske nær hverandre, og det øvrige midt i større stri Parallelt med Lilloseterveien langs sørsiden av dennes nedre del.

136. Gruveskjerp vest for Huken pukkverk

Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

137. Breisjøbakken

Tidligere hoppbakke med tydelig oppbygd unnarenn med avsatter langs sidene.

138. Slengfue / "Villa Blokksberg" (K)

Tidligere husmannsplass, senere ble det anlagt en hytte her ved navnet "Villa Blokksberg" Ruin etter grunnmur nord for Lilloseterveien.

139. Gamle Lilloseterveien (K)

Helårs hestevei fra Ammerud utfartsparkeringsplass til Lilloseter, men på Breisjøens østside. Langs Breisjøens nordside er veien på strekning på 300 m "oppspist" av lysløypa Steinbruvann – Lilloseterveien.

Legg merke til bakkene hvor veien er hogd litt ned i terrenget for å redusere stigningsgraden av hensyn til tidligere hestetransporter. Etter at veien har munnet ut i nåværende Lillosetervei 750 m sør for Lilloseter, gikk veien der nåværende skiløype går over høydedraget. Her hugget tidligere driver av Lilloseter, Bjarne Østlund, inn trinn i fjellet for hestens hover.

140. Lilloseter (K)

De fleste av oss som kjenner Lilloseter, forbinder stedet med kanelboller, solbærtoddy og hyggelig vertskap. Men navnet røper at stedet har en annen opprinnelse enn å være kafé for markaturister. Så finner vi også selve kulturminnet Lilloseter like nord for dagens serveringssted, skjønt kaféen er også så absolutt en del av historien...

Opprinnelig var navnet Kjølseter etter gården Kjøl i Nittedal, og navnet røper at det hele startet med setring her oppe. I 1809 kjøpte Ole Olsen Lilloe fra Lilloe gård setra, og Lilloe eide fra før så mye skog i omkringliggende skoger at folk gradvis innførte betegnelsen Lillomarka. I 1820 ble stedet omgjort til en husmannsplass under Lilloe gård, og jeg minnes at Aslaug Sørskogen som bodde på Sørskogen to km nord for Lilloseter, fortalte at blant de første bosatte på Lilloseter var fattigfolk som hørte om det forjettede land Amerika, og ville gå dit. Ved Oslo havn ble de snart konfrontert med den brutale virkeligheten om Amerikas geografiske plassering, og penger til båtbilletter fantes ikke. De endte altså som husmenn på Lilloseter i stedet.

Turfolket inntar Lilloseter.

I 1878 ble Lilloseter solgt til Mathiesen på Linderud gård, men navnet ble som kjent beholdt.

Et par som levde på Lilloseter en mannsalder, var Marja og Ola Lilloseter. De oppfostret tre sønner, men fortsatte livet sitt her opp etter at barna hadde flyttet ut, og til Ola selv døde av alderdom en gang tidlig på 1900-tallet. Ola var en ivrig jeger, og hadde flere ganger hatt kontakt med de underjordiske på sine turer. Han hadde både sett berget åpne seg og avdekke skatter, og huldra med en stor kubøling. Det var kanskje også de underjordiske som bisto

Marja i nøden da Ola ble liggende på det siste. Det var kommet store mengder tung våt snø, og Marja hadde verken fått stelt fjøs, hentet vann eller ved i sin streben med å få stelt Ola som hadde falt på gulvet. To unggutter kom tilfeldigvis forbi på ski i gråværet. De hadde ikke tenkt å stoppe ved Lilloseter, men ble stående forundret å se på en stor tiur i en tretopp rett bak stua. Da de ropte på fuglen, hørte Marja at her var det folk, og fikk den nødvendige hjelp samt tilkalt lege.

Den første som skal ha drevet servering her, var Theodor Kristoffersen som kjøpte plassen i 1918. Før det var det knapt folk å se i skogene her inne, og selv på søndager med flott skiføre hadde man marka for seg selv.

Men virkelig fart på Lilloseter som utfartssted ble det etter 1925 da Oslo Gullsmedarbeiderforening kjøpte stedet.. De fikk snart bygget dagens sportskafé oppå knausen like syd for plassen Lilloseter, samt tre utleiehytter. Sportsstua ble utstyrt med inngangsparti mot øst, altså på motsatt side av dagens hovedinngang, samt hadde i 2. etasje flere rom til utleie for overnatting.

Husdyrhold med noen kuer og hester fortsatte ennå en del år, og i 1939 ble låven erstattet av en ny som fortsatt virker nesten ruvende i terrenget. Bolighuset ”gammelstua” ble dessverre revet for mange år siden, men ved trappa der er det satt opp et kulturminneskilt som i korte trekk forteller om stedets historie.

En av dem som tapte sitt hjerte til Lilloseter, var østerrikeren Otto Hirsch som opprinnelig var siselør, men tilbrakte det meste av livet sitt som eneboer i Lillomarka. Han livnærte seg blant annet ved å selge bilder han tegnet eller malte med motiver fra denne marka. Noen bilder fornemmer fredelig og idyllisk atmosfære på Lilloseter, og viser hvordan stedet så ut for rundt 80 år siden. I 1948 døde Hirsch 64 år gammel i den skogen han var så glad i.

Freden brutt.

Man skulle tro at et sted som Lilloseter lå fjernt fra alt som heter krig, men da Norge ble angrepet i aprildagene 1940, var det hærskarer av mennesker som søkte tilflukt hit i det de fryktet massiv bombing av Oslo. Senere utover i krigen tiltok illegal virksomhet i marka både i regi av motstandsbevegelsen samt at marka ble brukt som gjemmeded for folk ettersøkt av landets okkupanter. Tyskerne rettet snart mistanke til stedets daværende bestyrere Kari og Ole Vandbakk for å stå ledtog med motstandsbevegelsen, og en brutal razzia i hytter og hus tilhørende Lilloseter ble gjort en novembernatt 1943. Det ble ikke funnet noe mistenkelig, og det ble heller ikke gjennomskuet at de fredelige turistene som overnattet her i realiteten var aktive motstandsfolk...

Oslo Kommune kjøpte stedet i 1950, for først å leie det ut til Den Norske Turistforening, for så senere modernisere sportsstua, og leie ut denne som sportskafé til private drivere. En kuriositet er at vertskapet Gudbjørg og Bjørn Rohde drev stedet i hele 40 år (1968-2008). Det gamle kulturlandskapet nedenfor låven er restaurert, og man har fått tilbake beitedyr her om sommeren.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 2005 s 11 og 2007 s 90.)

(141-150 Reservennummer.)

151. Breisjødammene

De tre demningene er bygget av stedegent materiale, steinblokker av Grorudgranitt, og det er steinbrudd like nord for nordre demning.

152. Kastestein ved gamle Lilloseterveien (K)

Også kalt varp, og hadde som hensikt å bringe hell og lykke på turen ved at veifarende kastet en stein eller en pinne oppå denne.

153. Angstkleiva.

Tømmervei for hestetransport gjennom adm. vernet gammelskog i ”trolsk” kløft. Det sies at navnet kan skrive seg fra at en kvinne en gang skal ha møtt bjørn her, men en forklaring er også at munner ut i en vik, en anger – i Aurevann.

154. Aurevannsdammene

Fire demninger bygget av stedeagne steinblokker i forbindelse med oppdemning av Aurevann til drikkevannsformål ca 1930. Mindre steinbrudd nær demningene.

155. Hyttetuft i grov steingrunnmur

Opprinnelse midlertidig ukjent.

156. Gruveskjerp i Støvtrenna

Lite skjerp tett ved blåmerket sti. Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

157. Gruvegang øst for huken pukkverk.

Kort gruestoll. Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

Det er flere småskjerp i området mellom Huken pukkverk og Steinbruvann.

158. Steinbruvannsdammen (G)

Dagens demning ble oppført i stedeagen stein i forbindelse med at Steinbruvann ble oppdemmet 6 m og omgjort til drikkevann i 19 Omgjort til reservevannkilde og restriksjoner opphevet fra 1974. Steinbygningen på demningen er det gamle silhuset, og vedlikeholdt som kulturminne av Vann- og avløpsetaten.

Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen.

Groruddalen Historielags årbok 1994, side 39.

159. Bergensveien (K, G)

Anlagt som en del av hovedveien Oslo (Christiania) – Bergen på slutten av 1700-tallet, og var i bruk til dette formålet fram til 1872. Veien er bevart på store deler av strekningen Badedammen – Skytta (Nittedal), men da Badedammen ble anlagt i 1935, ble Bergensveien lagt rundt vannet i stedet. Også enkelte steder langs Steinbruvann ble veien omlagt i forbindelse med oppdemning av vannet i 1935. På Nittedalssida, i bakkene ned mot Skytta,

ses et av Lillomarkas flotteste kulturminner i form av en gigantisk steinmur bygget i tørrmur der Bergensveien passerer et dalsøkk.

Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen.

160. Krutthuset.

Nedlagt dynamittlager, men nå bevart som enkel kafé i drift på søndager.

(161-170. Reservenummer)

171. Grunnmur ved Stokkvann

Ekspropriert eiendom i forbindelse med at Steinbruvann ble tatt til drikkevann i 1935. Solid grunnmur av grov stein står tilbake, men ukjent om det har vært fast bosetting eller bare fritidsbolig.

172. Sangerparken (G)

Et område på ca 10 da som ble kjøpt og på dugnad opparbeidet av Grorud Arbeiderkor i 1935. Her var boder, dansegulv og en liten scene. Her var og en del slåsskamper i forbindelse med fester, og på midten av 1960-tallet ble stedet gitt opp, og grunnen eies nå av Oslo Kommune. Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1985 s 23.)

173. Steinbrudd med vei

Ravnkollen har vært betydelig gjenstand for steinbrytning, og på det avmerkede stedet ligger steinbruddene tett, og knytet sammen med god atkomstvei for hestetransport av stein. Se forøvrig pkt 101

174. Ravkollbakken

Hoppbakke nedlagt på 1970-tallet. Unnarenn og store deler av sletta senere oppfylt av masser

175. Romsås gruve

I Romsås gruve det ble utvinnet jernmalm på 1800-tallet. Dessverre er gruveåpningen sprengt igjen, og bare en liten kløft er tilbake.

Det mest spennende er steintippen utenfor gruveåpningen. Det første vi registrer er den mørke fargen, og at konsistensen på steinen er helt ulik den rosa grorudgrannitten tett ved. Studerer vi steinene nærmere, finner vi et vel av ulike mineraler, bl.a. granater.

For flere hundre millioner år siden lå grorudgrannitten som en flytende, glødende masse under andre bergarter, og i berøringspunktet bevirket dette en omdannelse av de faste bergartene (metamorfose). Resultatet ble dannelse av mineraler og metaller som i visse tilfeller kunne være drivverdige, og etter flere millioner av år med erosjon, så har og både grorudgrannitten som de påvirkede (metamorfe) bergartene kommet fram i dagen.

Det er og et lite skjerp sør 50 m sør for gruva, og et mindre skjerp tett ved den blåmerkede stia ca 150 m nord for gruva. Ligger på privat grunn.

176. Gravrøyser (F)

På søndre topp av de to toppene av Røverkollen finner vi flere steinrøyser av ulike fasonger. Opprinnelig har dette vært gravrøyser fra bronsealderen, men har nok vært endevendt og omgjort flere ganger. Det kan virke temmelig absurd å gravlegge folk oppå en topp, og slitet med å få samlet alle steinene må ha vært formidabelt. Det var nok ikke "hvermansen" forunt å bli gravlagt på denne måten, men rike landeiere som skulle kunne skue utover sine eiendommer også etter sin død. Alle gravrøyser er automatisk fredet (eldre enn Reformasjonen år 1536) Ligger på privat grunn

177. Stor gravrøys. (F)

Se pkt 176, men denne på nordre topp på Røverkollen er av en formidabel størrelse. Privat grunn.

178. Udefinert steinrøys Røvekollen øst

Stor steinvarde, mulig gravrøys (se pkt 176). Privat grunn

179. Udefinert steinrøys Røverkollen syd

Stor steinrøys, mulig gravrøys (se pkt 176) like ved Sverre Iversens vei. Privat grunn.

